

True crime jako forma turystyki

Karolina Juszczyk

karolinajuszczykb12@gmail.com

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Czesław Adamiak

czeslaw.adamiak@umk.pl

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0003-3307-5079

Abstrakt

True crime to gatunek twórczości dokumentalnej opowiadającej historie prawdziwych przestępstw lub zbrodni. Jego rosnąca popularność przekłada się na pojawienie się ruchu turystycznego skierowanego do muzeów poświęconych przestępczości i kryminalistyce oraz miejsc popełnienia lub upamiętnienia zbrodni. Rośnie również oferta wycieczek tematycznych i wydarzeń związanych z tematyką *true crime*. W artykule przeprowadzono przegląd literatury pozycjonując turystykę *true crime* wśród form turystyki. Stwierdzono, że ta turystykę *true crime* częściowo można zaliczyć do tanatoturystyki. Zaprezentowano przykłady atrakcji i produktów turystycznych związanych z tematyką *true crime*. Na podstawie badania ankietowego oceniono perspektywę rozwoju tej formy turystyki konkludując, że wśród pasjonatów tematyki istnieje zainteresowanie podróżami w celu odwiedzenia miejsc związanych z twórczością *true crime*, choć na razie rzadko przekłada się ono na podróże turystyczne. W ostatniej części artykułu posługując się literaturą i wynikami tego samego badania ankietowego przedyskutowano kontrowersje etyczne związane z wykorzystaniem prawdziwych przestępstw jako atrakcji turystycznych.

Słowa kluczowe

turystyka *true crime*, tanatoturystyka, mroczna turystyka

Wprowadzenie

W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania gatunkiem *true crime*, tj. twórczością opisującą prawdziwe zbrodnie oraz wydarzenia związane z przestępczością i jej zwalczaniem. Powstaje coraz więcej seriali dokumentalnych, książek i podcastów o tej tematyce. Według Parrot Analytics od 2019 roku *true crime* jest najpopularniejszym i najszybciej zyskującym zainteresowanie podgatunkiem twórczości dokumentalnej [www.documentarytelevision.com/... 07.09.2022]. Wzrost popularności tej tematyki ma swoje przełożenie na turystykę. Atrakcje i produkty turystyczne związane z *true crime* istnieją i są odwiedzane przez zainteresowanych nimi turystów, jednak zjawisko turystyki *true crime* jest dotąd słabo zdefiniowane i opisane w literaturze. Dlatego niniejsza praca ma na celu umiejscowienie tej formy turystyki w szerszym krajobrazie turystyki kulturowej oraz omówienie potencjału jej rozwoju, a także wyzwań etycznych związanych z łączeniem prawdziwych zbrodni z turystyką. W szczególności praca szuka odpowiedzi na cztery pytania:

1. Czy turystykę *true crime* można określić jako podtyp tanatoturystyki?
2. W jaki sposób reportaże *true crime* są wykorzystywane do tworzenia produktów turystycznych?
3. W jakim stopniu zainteresowanie tematyką *true crime* może przerodzić się w motywację podróży turystycznych?
4. Jakie dylematy etyczne łączą się z wykorzystywaniem prawdziwych przestępstw do tworzenia produktów turystycznych?

Praca ma charakter eksploracyjny i przeglądowo-empiryczny. Podzielona jest na cztery części szukające odpowiedzi na cztery wymienione pytania badawcze na podstawie różnych źródeł. W pierwszej sekcji artykułu wykorzystano przegląd międzynarodowej i polskiej literatury dotyczącej tanatoturystyki, turystyki filmowej, literackiej, i nielicznych źródeł poświęconych turystyce *true crime* do lokalizacji turystyki *true crime* wśród istniejących form turystyki, zwłaszcza tanatoturystyki. W drugiej części przedstawione są przykłady atrakcji i produktów turystyki *true crime* na świecie i w Polsce. Trzecia sekcja artykułu pracy ma charakter empiryczny. Na podstawie ankiet przeprowadzonych na dwóch dostępnościowych próbach badawczych: osób zainteresowanych tematyką *true crime* i grupy kontrolnej, poszukano odpowiedzi na pytanie o zainteresowanie podróżowaniem w celu odwiedzania miejsc związanych z twórczością *true crime*. Ostatnie pytanie o etyczne problemy w związku z turystyką *true crime* rozpatrywane jest w czwartej części artykułu na podstawie przeglądu literatury oraz wyników wspomnianego badania ankietowego.

Turystyka *true crime* wśród form turystyki kulturowej

Przed zdefiniowaniem pojęcia turystyki *true crime* trzeba przyjrzeć się samemu terminowi *true crime* jako formy twórczości dokumentalnej. Pojęcie to funkcjonuje w języku angielskim jako „gatunek książek, filmów itp. analizujących lub opowiadających historie prawdziwych przestępstw/zbrodni” [www.oxfordlearnersdictionaries.com/..., 07.09.2022, tłumaczenie własne]. Polski tematyczny Portal Kryminalny, definiuje go jako „gatunek literatury (twórczości w ogóle) reportażowej/*non-fiction*, który za punkt wyjścia bierze sobie faktyczne wydarzenia kryminalne. [...] Tematyka pozycji *true crime* dzieli się z reguły na biografie (przestępców bądź ofiar) oraz relacje ze śledztwa w danej sprawie” [www.portalkryminalny.pl/..., 16.12.2021]. Literatura *true crime* może przedstawiać pojedyncze wydarzenie jak np. porwanie, lub też może skupiać się na serii przestępstw popełnionych przez seryjnych morderców, złodziei, przywódców sekt itp. Twórczość

tego gatunku obejmuje książki, czasopisma, programy telewizyjne, filmy, seriale oraz podcasty. Choć literatura *true crime* była popularna już w wiktoriańskiej Anglii [celadonbooks.com/what-is-true-crime 16.12.2021], to w ostatnich lata nastąpił ponowny rozkwit zainteresowania tym gatunkiem dzięki popularnym serialom dokumentalnym i podcastom transmitowanym przez globalne platformy streamingowe.

Elementem wspólnym dla powyższych definicji jest wskazanie, że *true crime* jest gatunkiem twórczości, której tematyką są szeroko pojęte przestępstwa, które rzeczywiście miały miejsce. Idąc tym tokiem rozumowania można zdefiniować turystykę *true crime* jako formę turystyki, w której przedmiotem zainteresowania turysty są znane z twórczości *true crime* miejsca popełnienia przestępstwa, miejsca związane z jego ofiarami czy sprawcami oraz dochodzeniem policyjnym, a także miejsca powiązane z walką z przestępczością lub miejsca gromadzące artefakty z tym związane. Ta forma turystyki w pewien sposób wpisuje się więc w ramy turystyki literackiej lub filmowej, choć te dwie formy na ogół odnoszą się do zainteresowania postaciami i wydarzeniami fikcyjnymi [Pudełko 2015; Stasiak 2009]. Z drugiej strony, turystyka *true crime* jest formą turystyki wpisującą się częściowo w ramy mrocznej turystyki oraz tanatoturystyki [Tanaś, 2013; Light, 2017].

Tanatoturystyka jest określana jako „specyficzny rodzaj turystyki kulturowej obejmującej podróże do przestrzeni śmierci w celach poznawczych, edukacyjnych, pielgrzymkowych i rozrywkowych, gdzie przedmiotem zainteresowania turysty jest kultura śmierci” [Tanaś, 2013] lub „podróż całkowicie lub częściowo motywowaną potrzebą rzeczywistego lub symbolicznego kontaktu ze śmiercią, zwłaszcza nagłą (brutalną). Podróż ta może być wywołana szczególnymi cechami osoby lub osób, których śmierć jest przedmiotem zainteresowania” [Seaton 1996]. Według podziału Seaton w ramach tanatoturystyki wyróżnia się: podróże do miejsc publicznej śmierci lub miejsc będących jej świadectwem; podróże do miejsc, gdzie odnotowano lub odkryto fakt masowej lub indywidualnej śmierci; podróże do miejsc i pomników upamiętniających zmarłych oraz podróże do miejsc inscenizacji śmierci [Tanaś 2013]. Tematykę *true crime* niewątpliwie można przyporządkować do wymienionych kategorii, w szczególności do pierwszej i drugiej. Tanatoturystyka dzieli się na podtypy, których podział determinowany jest ze względu na cele i motywy podróżujących jak i przedmiot zainteresowania. Tanaś [2013] wyróżnia m.in. turystykę wojenną, Holocaustu, niewolnictwa, miejsc nawiedzonych, terroru, czy więzienną. Również i na

przykładzie tego podziału widać, że tematyka *true crime* częściowo pokrywa się z celami i motywami podróży tanatoturystów. Literatura, dokumenty oraz podcasty tego gatunku zajmują się często sprawami morderstw, ataków terrorystycznych czy biografiami ofiar i przestępców, co można kolejno zaklasyfikować do tematyki turystyki mrocznych miejsc, turystyki terroru oraz turystyki cmentarnej i więziennej.

Zakres tematyczny *true crime* jednak tylko częściowo pokrywa się z przedmiotem zainteresowania tanatoturystyki. Różnicę widać już po bliższym spojrzeniu na tłumaczenie wyrażenia *true crime* na język polski. W Polsce na określenie tego gatunku mediów używa się sformułowania „prawdziwe zbrodnie”, choć słowo „zbrodnia” oznacza jedynie ciężkie przestępstwo, zwłaszcza zabójstwo. W istocie angielskie słowo *crime* może być też tłumaczone po prostu jako przestępstwo/przestępczość. Jako przestępstwo zaklasyfikować można morderstwo czy zabójstwo – i podróże inspirowane tymi wydarzeniami będą wchodziły w zakres podróży tanatoturystycznych – ale również np. fałszerstwo, kradzież, porwanie, wandalizm, które to występki nie wiążą się już z tworzeniem przestrzeni śmierci. Tak samo zagadnienia związane z kryminalistyką, wymiarem sprawiedliwości czy zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości nie muszą być związane z zakresem przedmiotu podróży tanatoturystycznych. Z drugiej strony tematyka *true crime* ogranicza się na ogół do przestępstw kryminalnych w warunkach pokoju, a więc pomija prowadzenie wojen napastniczych, zbrodnie wojenne czy ludobójstwa. Te tematy są więc obszarem zainteresowań tanatoturystyki nie wchodzącym w obszar zainteresowania turystyki *true crime*, podobnie jak wiele innych, jak turystyka nawiedzonych miejsc. Można zatem uznać, że turystyka *true crime* ma tylko pewne elementy wspólne z tanatoturystyką (ryc. 1). Biorąc pod uwagę podobieństwa i różnice w obu pojęciach, turystykę *true crime* zdefiniować można jako odmianę turystyki kulturowej, która może, ale nie musi posiadać wspólnych cech z tanatoturystyką. Można jednak obie uwzględnić w ramach szerszego pojęcia mrocznej turystyki [Foley i Lennon 1996; Hajduk-Nijakowska 2018; Tanaś 2013] i jeszcze szerszego – turystyki kontrowersyjnej [Panasiuk 2018; Stasiak 2015].

Ryc. 1. Zakres tematyczny turystyki *true crime* i tanatoturystyki

Źródło: opracowanie własne

W literaturze naukowej niewiele jest publikacji poświęconych stricte turystyce *true crime*, choć ich liczba rośnie wraz ze wzrostem zainteresowania tematyką mrocznej turystyki i tanatoturystyki w ostatnich latach [Light, 2017]. Istniejące prace dotyczą różnego rodzaju obiektów, w tym miejsc upamiętnienia zbrodni [Frew, 2012], muzeów *true crime* [Thurston, 2022] oraz muzeów więziennictwa [Barton i Brown, 2012; Walby i Piché, 2011], które w polskiej literaturze opisał Kruczek [2018]. Gibson [2006] oraz Smith i Virág Tevely [2023] zaprezentowali przeglądy obiektów związanych z seryjnymi zabójstwami. Tematyka badań o turystyce *true crime* obejmuje, poza charakterystyką i opisem procesu tworzenia atrakcji turystycznych, także m.in. analizę narracji przewodników [Walby i Piché, 2011], motywacji odwiedzających [Smith i Virág Tevely, 2023], oraz percepcji takich atrakcji przez lokalnych mieszkańców [Kim i Butler, 2015].

Przykłady atrakcji i produktów turystycznych związanych z *true crime*

W niniejszej części przedstawione zostaną przykłady atrakcji i produktów turystycznych bazujących na twórczości *true crime*. Najbardziej znane są te zlokalizowane w Stanach Zjednoczonych ze względu na największą popularność

wytworów kultury właśnie z tego kraju. Najczęstsze obiekty to muzea, miejsca zbrodni i miejsca pamięci oraz inne produkty turystyczne.

Przykładem muzeów związanych z kulturą *true crime* jest Muzeum Przystępczości Alcatraz East – prywatne muzeum zlokalizowane w Pigeon Forge w stanie Tennessee. W tym miejscu funkcjonuje od 2016 roku, wcześniej działało w Penn Quarter w Waszyngtonie, D.C., pod nazwą Narodowe Muzeum Przystępczości i Kary [patch.com/..., 16.12.2021]. Obiekt prezentuje historię przystępczości oraz jej zwalczania. Odwiedzający za pomocą interaktywnych wystaw zaznajamiani są z metodami rozwiązywania spraw, a także konsekwencjami łamania prawa. Muzeum edukuje na temat kryminalistyki, procedur policyjnych oraz więziennictwa. Obiekt prezentuje wiele wystaw interaktywnych zawierające elementy takie jak badanie wariografem, sztucznie przygotowane miejsca zbrodni, przy którym odwiedzający wcielają się w funkcjonariuszy policji, symulacja konfrontacji z podejrzanym itp. Do najsztywniejszych eksponatów muzeum należą m.in. volkswagen Teda Bundy'ego, ford O. J. Simpsona i pudełko farb Johna W. Gacy'ego [www.crimemuseum.org 12.12.2021].

Atrakcje turystyczne związane są z tematyką *true crime* to również muzea więziennictwa. Jednym z najbardziej znanych obiektów tego typu jest Muzeum Więziennictwa w Teksasie (ryc. 2). Powstało ono w 1989 roku w Huntsville i prezentuje historię teksańskiego systemu więziennego, posiadającego swoją siedzibę w tym mieście. Muzeum skupia się szczególnie na najstarszym w stanie więzieniu Huntsville Unit wybudowanym w 1848 roku oraz na tamtejszym oddziale cel śmierci (władze więziennictwa umożliwiały ich zwiedzanie do lat siedemdziesiątych, co mogło dać początek zainteresowaniu mroczną turystyką na tym terenie). Huntsville jest znane z organizowanych do roku 1986 więziennych rodeo, podczas których więźniowie za pieniądze ujeżdżali bydło oraz brali udział w niebezpiecznych konkurencjach. Rodeo było tak popularne, że wybudowano do jego organizacji specjalną arenę, a podczas wydarzenia występowali znani artyści, m.in. Dolly Parton [Polman 2018]. Sława placówki wpłynęła później na popularność Muzeum. Obiekt jest również w posiadaniu cennych historycznie przedmiotów, m.in. pistoletu z samochodu Bonnie Parker i Clyde'a Barrow oraz krzesła elektrycznego Old Sparky, na którym w latach 1924–1964 stracono 361 osób [Polman 2018]. W muzealnym sklepie można kupić m.in. przedmioty wytwarzane ręcznie przez więźniów, których sprzedaż pomaga w utrzymaniu muzeum [www.txprisonmuseum.org 13.12.2021].

Ryc. 2. Wystawa przedmiotów przemyconych przez więźniów, Muzeum Więzienne w Teksasie, Huntsville, USA

Źródło: Arxiis, CC BY-SA 3.0

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Contraband_Weapons_\(Texas_Jail_Museum\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Contraband_Weapons_(Texas_Jail_Museum).jpg)

Jednym z najślynniejszych zakładów karnych świata i popularnym muzeum *true crime* jest Alcatraz znajdujący się na wyspie pośrodku Zatoki San Francisco. Działające w latach 1934–1963 więzienie uchodziło za jedno z najbardziej strzeżonych na świecie. Łącznie zarejestrowano 14 prób ucieczki z ośrodka Alcatraz. Udało się to jedynie trójce mężczyzn: Frankowi Morrisowi oraz Johnowi i Clarence'owi Anglinom. Mężczyźni wykuli w ścianie przejście do korytarza technicznego posługując się łyżkami. Z korytarza przechodzili na poddasze gdzie przygotowywali się do kolejnego etapu ucieczki, który obejmował wykonanie odlewów twarzy uciekinierów by zmylić strażników oraz uszycie tratwy z kamizelek przeciwdeszczowych podarowanych im przez innych współwięźniów. Mężczyźni uciekli w nocy z 11 na 12 czerwca 1962 roku [Babyak 2001]. Nieznane są ich dalsze losy. Na podstawie tych wydarzeń powstało wiele książek i filmów fabularnych, w tym m.in. „Ucieczka z Alcatraz” z Clintem Eastwoodem z 1979 roku. W muzeum Alcatraz można obejrzeć wystawy, które prezentują przebieg wydarzeń z czerwca 1962 roku oraz użyte do ucieczki rekwizyty. Muzeum jest poświęcone przede wszystkim warunkom w jakich przebywali więźniowie oraz historii obiektu [www.nps.gov/alca 08.09.2022].

Inną, poza muzeami, kategorią atrakcji turystyki *true crime* są miejsca gdzie popełniono zbrodnie lub miejsca związane z biografiami oprawców lub ofiar, a także miejsca pamięci takie jak cmentarze czy pomniki. Do szczególnie kontrowersyjnych atrakcji należą budynki znane z powodu popełnionych w nich zabójstw, współcześnie

przekształcane w hotele. Przykładem jest dom Lizzie Borden w Fall River w stanie Massachusetts (ryc. 3). Jego właściciele – małżeństwo Andrew i Abby Bordenowie – zostali w nim zamordowani 4 sierpnia 1892 roku. Poszlaki w śledztwie wskazywały na młodszą córkę Andrew, Lizzie, jako morderczynię, jednak została ona uniewinniona wskutek braku wystarczających do skazania dowodów [Robertson, 2019]. Była to jedna z najgłośniejszych zbrodni w Stanach Zjednoczonych XIX wieku, a proces relacjonowały media z Bostonu i Nowego Jorku. Sprawa mocno zakorzeniła się w amerykańskiej popkulturze. Postać Lizzie Borden pojawia się w filmach i książkach. Jej dom jest obecnie hotelem, a jednocześnie muzeum, które prezentuje historię rodziny, morderstwa i dochodzenia. Istnieje możliwość zwiedzania domu i wynajęcia pokoju jednego z dawnych mieszkańców domu. Na śniadanie podawane są dania, które jadła rodzina Bordenów rankiem w dniu zabójstwa. Obiekt oferuje również „polowanie na duchy” oraz wycieczkę po mieście Fall River, podczas której zwiedza się rzekomo nawiedzone miejsca [lizzie-borden.com 14.12.2021].

Ryc. 3. Lizzie Borden House, Fall River, USA

Źródło: dbking,

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lizzie_Borden_House_\(Bed_Breakfast\)__\(3535957840\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lizzie_Borden_House_(Bed_Breakfast)__(3535957840).jpg), CC BY 2.0

Innym obiektem, działającym na podstawie podobnego pomysłu jest Dom Mordercy z Siekierą w Villisce w stanie Iowa. W nocy z 9 na 10 czerwca 1912 roku nieznan sprawca zamordował w nim siekierą sześcioro członków rodziny Moore, która tam mieszkała, oraz siostry Stillinger będące ich gośćmi. Sprawa pozostała nie rozwiązana. W roku 1994 dom znalazł się w posiadaniu Darwina Linn, właściciela muzeum w Villisce, który wyremontował i przywrócił budynek do stanu z 1912 roku. Obiekt, podobnie jak Dom Lizzie Borden, oferuje noclegi oraz zwiedzanie [www.villiscaiaowa.com 13.12.2021].

Obiektem, który równie chętnie jest odwiedzany przez mrocznych turystów jest położony w Los Angeles Hotel Cecil. Powodem złej sławy hotelu są seryjni mordercy, którzy byli jego gośćmi: Richard Ramirez i jego naśladowca Jack Unterweger. W obiekcie zginęło również łącznie 14 osób, głównie śmiercią samobójczą [MacLean Smith 2019]. Odnowienie zainteresowania hotelem spowodowała tajemnicza śmierć kanadyjskiej turystki Elisy Lam. Jej ciało znaleziono w zbiorniku wodnym na dachu budynku po tym jak goście hotelowi zaczęli się skarżyć na dziwny kolor i smak wody. Podczas dochodzenia opublikowano film z kamery w windzie hotelu, przedstawiający Lam, która miała najprawdopodobniej epizod psychotyczny, spowodowany jej chorobą dwubiegunową. Dokładnej przyczyny jej śmierci jednak nie ustalono [www.prindleinstitute.org/... 08.09.2022].

Duża część walorów turystycznych, które mogłyby przyciągnąć uwagę turystów zainteresowanych *true crime* nie jest zagospodarowana turystycznie. Są to najczęściej miejsca pamięci, a także miejsca dokonania przestępstw, które nie zostały udostępnione turystom i skomercjalizowane. Należy zaznaczyć, że chociaż miejsca te same w sobie nie stanowią produktu turystycznego, to jednak są często punktami wycieczek *true crime*, a więc stanowią element składowy produktu złożonego [Kaczmarek i in. 2010].

Jednym z najbardziej rozpoznawalnych miejsc tego rodzaju jest budynek dawnego oddziału Kreditbanken na placu Norrmalmstrog w Sztokholmie. Obiekt był miejscem słynnego napadu. 23 sierpnia 1973 do banku wszedł uzbrojony Janne Olsson, wziął czwórkę zakładników i zażądał m.in. uwolnienia i przywiezienia znanego kryminalisty, Clarka Olofssona. Po spełnieniu żądania, obaj mężczyźni zamknęli się z zakładnikami w sejfie banku. W negocjacjach uczestniczył ówczesny premier Szwecji Olof Palme. Po kapitulacji napastników 28 sierpnia zaobserwowano dziwne zachowanie zakładników, którzy bronili sprawców, a nawet chcieli uciec wraz z nimi ze

Sztokholmu. Zjawisko to nazwano „syndromem z Norrmalmstrog”, a później „syndrom sztokholmskim” [zbigur.org/... 13.12.2021].

Innym budynkiem często odwiedzanym przez turystów zainteresowanych tematyką *true crime* jest Casa Casuarina, w którym mieszkał i przed którym zginął włoski projektant mody Gianni Versace. Projektant był jedną z pięciu osób zamordowanych w 1997 r. przez seryjnego mordercę Andrew Cunanana. Popularność atrakcji może wynika częściowo z łatwej dostępności obiektu. Budynek znajduje się przy deptaku na Ocean Drive w Miami Beach i pełni obecnie funkcję hotelu.

Przykładami miejsc pamięci mogą być cmentarze, na których pochowane są ofiary morderstw, budynki, parki lub pomniki upamiętniające ofiarę lub wydarzenie. Jeden z takich pomników stoi przy liceum Columbine High School w Colorado i upamiętnia ofiary strzelaniny z 20 kwietnia 1999 roku, w której zginęło 13 osób, a 20 zostało rannych. Sprawcami byli uczniowie szkoły: Eric Harris i Dylan Klebold. Ta jedna z najbardziej tragicznych masowych strzelanin w amerykańskich szkołach poruszyła debatę na temat dostępu do broni w tym kraju. Pomnik pamięci ofiar strzelaniny jest często odwiedzany przez osoby zainteresowane tym zdarzeniem. Popularność obiektu zaczęła jednak stanowić problem dla szkoły. Lokalne władze rozważyły nawet zmianę nazwy liceum lub renowację budynku, aby odciąć się od skojarzeń z historią placówki [co.chalkbeat.org/... 02.06.2022; www.cpr.org/... 02.06.2022].

Polskim przykładem miejsca pamięci ofiary zbrodni jest obelisk Tomasza Jaworskiego w Warszawie przy brzegu Kanału Żerańskiego. Tomasz Jaworski był maturzystą, który w 1997 roku świętował z innymi uczniami nad Kanalem Żerańskim zdanie egzaminu i przyjęcie na studia. Zostali zaatakowani przez grupę mężczyzn, którzy pod pretekstem poszukiwania sprawcy uszkodzenia ich samochodu porwali i brutalnie pobili nastolatka. Świadomi, że Tomasz Jaworski może ich rozpoznać, zabili go, a następnie, spalili i zakopali ciało nad Kanalem Żerańskim. Miejsce morderstwa zostało upamiętnione obeliskiem [magazyn.wp.pl/... 12.12.2021].

Innym przykładem obiektów odwiedzanych przez polskich turystów *true crime* są miejsca związane z Karolem Kotem, nazywanym Wampirem z Krakowa. Do takich miejsc należy m.in. Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa (miejsce pierwszego usiłowania morderstwa) czy Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty (miejsce pierwszego morderstwa) [krakowzwiedzanie.pl/krakow-kryminalny 21.03.2022].

Jako ostatni zostanie przytoczony przykład dawnej willi Henryka Zaręby w Brzuchowicach w rejonie lwowskim na Ukrainie, w której doszło do najślynniejszego morderstwa II Rzeczypospolitej. W budynku tym zamordowano córkę Zaremby – Elżbietę, a zarzuty postawiono Ricie Gorgonowej, guwernantce dzieci Zaremby i jego kochance, z którą miał on kolejną córkę – Romę. Doszło do dwóch procesów, z których pierwszy został unieważniony kiedy okazało się, że Rita Gorgonowa jest w ciąży. Proces kobiety był bardzo medialny. Zarówno ona jak i rodzina Zaremby spotkali się z tego powodu z ostracyzmem społecznym. W 1933 roku Gorgonowa została skazana na wyrok 8 lat więzienia, który miała odbywać w więzieniu w Fordonie (obecnie Bydgoszcz) [www.edukacjaprawnicza.pl/sprawa-gorgonowej 26.03.2022], jednak została uwolniona na mocy amnestii po wybuchu II wojny światowej, a dalsze losy kobiety pozostają nieznane. Do dzisiaj badacze sprawy spierają się czy Gorgonowa rzeczywiście była winna morderstwa. Budynek, w którym dokonano morderstwa nadal istnieje, jednak został oszpecony przez przebudowę.

Poza pojedynczymi obiektami bardziej lub mniej dostosowanymi do potrzeb turystów, można wyróżnić inne produkty turystyczne takie jak wycieczki oraz wydarzenia. Wspomniane już wyżej wycieczki po miejscach związanych z seryjnymi mordercami są efektem popularności tematyki *true crime* jako gatunku twórczości. Pierwszym przykładem, który nasuwa się na myśl, są wycieczki śladami Kuby Rozpruwacza, domniemanego sprawcy serii morderstw w Londynie w 1888 r. Są one oferowane zarówno przez organizatorów turystyki miejskiej jak i przez biura wyspecjalizowane w tej tematyce. Z powodu dużej konkurencji każde biuro próbuje wyróżnić się na tle innych. Strawberry Tours oferuje wycieczki za darmo, podczas których nagrodzenie przewodnika jest opcjonalnie [strawberrytours.com/... 18.12.2021]. Jack The Ripper Tours oferuje turystom Ripper-Vision – film wyświetlony w terenie, na trasie wycieczki, przedstawiający ulice dzielnicy Whitechapel z perspektywy dziewiętnastowiecznego przechodnia [www.jack-the-ripper-tour.com 08.09.2022]. London Walking Tours sprzedaje wycieczki prowadzone przez ekspertów zajmujących się badaniem sprawy zabójstw w Whitechapel [www.london-walking-tours.co.uk/... 18.12.2021]. Wycieczki te współtworzą obszarowy produkt turystyczny dzielnicy Whitechapel, słynącej ze sprawy Kuby Rozpruwacza, który stał się trwałym elementem kultury popularnej.

Pasjonaci *true crime* samodzielnie odwiedzają miejsca związane z seryjnym mordercą Zodiakiem, działającym w latach 60.–70. XX wieku w San Francisco

i okolicach, takie jak miejsca zbrodni i budynki redakcji gazet do których morderca wysyłał listy z szyframi. W czterdziestolecie popełnienia ostatniej zbrodni grupa pasjonatów zorganizowała tego rodzaju wycieczkę, mającą na celu zachowanie pamięci o ofiarach mordercy. Wydarzenie takie miało mieć miejsce również podczas pięćdziesiątej rocznicy, jednak zostało odwołane ze względu na anonimowe groźby [www.nbcbayarea.com/... 28.03.2018].

Inne wycieczki, które powstały na podstawie biografii seryjnych morderców to m.in. wycieczka Cream City Canibal Tour w Milwaukee organizowana przez Hangman Tours, Wycieczka True Crime po Capitol Hill prezentująca historię m.in. Teda Bundy'ego, czy wycieczka Helter Skelter organizowana do niedawna przez biuro Dearly Departed Tours skupiająca się na historii sekty Charlesa Mansona [www.tripadvisor.com 18.12.2021]. Istnieją również wycieczki, które nie opierają się na konkretnej serii morderstw, ale ogólnie na tematyce *true crime*. Prezentują one np. historię danego miasta z tej perspektywy. Przykładem mogą być wycieczki organizowane przez biuro Dark Stories w miastach Australii [darkstories.com.au 12.12.2021]. W Polsce wycieczki takie organizowane są w Krakowie. W czasie oprowadzania przewodnicy informują o historycznych i współczesnych zbrodniach, które miały miejsce w tym mieście. Jednym z punktów wycieczki jest m.in. wspomniany już wyżej Kościół św. Jana Chrzciciela i św. Jana Ewangelisty na Starym Mieście, przy którym uczestnicy zapoznają się z historią morderców takich jak Karol Kot czy Franz Tham [krakowzwiedzanie.pl/krakow-kryminalny 21.03.2022].

Istnieje również wydarzenia dla osób interesujących się *true crime*, Najbardziej znanym jest cykliczny konwent CrimeCon organizowany w różnych miastach USA przez firmę Red Seat Ventures LLC. W programie eventu znajdują się spotkania z ekspertami w dziedzinie kryminalistyki oraz autorami książek i podcastów *true crime*. Prowadzone są prelekcje na tematy kryminalistyczne, takie jak psychologia sprawców, zaginięcia, nierozwiązane sprawy, profilaktyka, unikanie niebezpieczeństwa, przeżywanie żałoby, rola mediów w śledztwie i procesie sądowym, przestępczość zorganizowana, przemoc domowa, czy technologia w rozwiązywaniu spraw. Podczas wydarzeń mają też miejsce panele z prawnikami, przedstawicielami policji, ekspertami, a także z rodzinami ofiar i osób zaginionych, które opowiadają o przebiegu spraw i szukają pomocy. Często osoby takie występują jako przedstawiciele fundacji wspierających inne ofiary i ich rodziny. CrimeCon 2022 odbył się w hotelach Bally's i Paris w Las Vegas i trwał od 29 kwietnia do 1 maja. Pod nazwą CrimeCon

i patronatem Firmy Red Seat Ventures LLC organizowane są również eventy w Glasgow i Londynie [www.crimecon.com 04.04.2022].

Zainteresowanie turystyką *true crime*

Aby zbadać jak zainteresowanie tematyką *true crime* przekłada się na zachowania i chęć podejmowania podróży turystycznych, a także jak oceniana jest ta forma turystyki pod względem etycznym, przeprowadzono internetowe badanie ankietowe na dwóch próbach badawczych wylosowanych z dwóch populacji: osób zainteresowanych tematyką *true crime* i ogółu internautów. Osób zainteresowanych tematyką szukano wśród członków dwóch tematycznych grup na portalu Facebook: oficjalnych grup podcastów *true crime* „No nie gadaj” i „Kryminalnie”, liczących odpowiednio 4,5 tys. i 24 tys. członków. Członków do próby kontrolnej rekrutowano spośród użytkowników platform Facebook i Discord. Odpowiedzi na ankietę gromadzono za pomocą formularza Google Forms w czerwcu 2022 r. Udało się zebrać odpowiedzi 213 respondentów z grup tematycznych i 110 respondentów spoza nich. Jednak jak wykazały odpowiedzi na pytanie o stopień zainteresowania tematyką *true crime*, część respondentów z drugiej grupy również interesuje się tą tematyką. Dlatego w zależności od odpowiedzi na to pytanie ponownie podzielono próbę na 259 osoby, które oglądają filmy, seriale, czytają książki lub słuchają podcastów *true crime* (próba pasjonatów, Tab. 1) oraz 64 osoby, które nie interesują się tą tematyką lub nie znają tego pojęcia (próba kontrolna, dla tych respondentów przed zadaniem dalszych pytań ankiety zaprezentowano definicję tematyki *true crime*).

Tab. 1. Odpowiedzi na pytanie o zainteresowanie tematyką *true crime* (możliwe było wskazanie wielu odpowiedzi)

Odpowiedź	Próba pasjonatów	Próba kontrolna
Oglądam filmy i seriale dokumentalne	85,7%	1,6%
Czytam książki o tej tematyce	55,2%	1,6%
Słucham podcastów <i>true crime</i>	87,6%	6,3%
Wiem co oznacza to pojęcie, ale nie interesuję się tym tematem	0,0%	54,7%
Nigdy nie słyszałem/słyszałam tego pojęcia i nie wiem co ono oznacza	0,0%	45,3%

Źródło: opracowanie własne

Ze struktury demograficzno-społecznej respondentów można wnioskować, że osoby zainteresowane tematyką to w przeważającej większości kobiety w wieku 20–35

lat lub nieco starszym, o wykształceniu wyższym lub średnim (studentki), mieszkające w dużych miastach. Struktura może oczywiście być obciążona przez różną intensywność korzystania z mediów społecznościowych i skłonność do odpowiedzi na pytania ankiety. Porównanie ze strukturą próby kontrolnej potwierdza jednak, że tematyka *true crime* jest szczególnie popularna wśród młodych kobiet o wysokim poziomie wykształcenia i zamieszkujących miasta (Tab. 2).

Spośród rodzajów twórczości związanych z tematyką *true crime* z których korzystają pasjonaci, podcasty, seriale i filmy dokumentalne są popularniejsze niż książki (Tab. 1), choć zainteresowanie podcastami może być zawyżone w próbie ze względu na rekrutację respondentów z grup Facebookowych poświęconych właśnie podcastom. Co ciekawe, nawet w próbie kontrolnej zdarzały się osoby słuchające, oglądające lub czytające reportaże *true crime*, są to jednak ci respondenci, którzy jednocześnie wskazali, że nie interesują się tą tematyką.

Tab. 2. Struktura prób badawczych

Zmienna	Kategoria	Próba pasjonatów	Próba kontrolna
Płeć	Kobiety	90,7%	75,0%
	Mężczyźni	7,3%	25,0%
	Inne	1,9%	0,0%
Wiek	poniżej 20 lat	7,7%	4,7%
	20–35 lat	68,7%	40,6%
	36–55 lat	21,2%	48,4%
	powyżej 55 lat	2,3%	6,3%
Wykształcenie	podstawowe	3,5%	6,3%
	zasadnicze zawodowe	1,2%	10,9%
	średnie	42,5%	45,3%
	wyższe	52,9%	37,5%
Miejscowość zamieszkania	wieś	19,3%	48,4%
	miasto poniżej 100 tys. m-ców	27,0%	21,9%
	miasto od 100 do 500 tys. m-ców	22,4%	17,2%
	miasto powyżej 500 tys. m-ców	31,3%	12,5%

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów z próby pasjonatów zna przynajmniej kilka atrakcji turystycznych związanych z tematyką *true crime*. Najbardziej rozpoznawalne są m.in. Muzeum Kuby Rozpruwacza w Londynie (znane też niemal co piątej osobie niezainteresowanej tematyką), a także przede wszystkim miejsca zlokalizowane w USA

(Tab. 3). Wśród niewymienionych w ankiecie obiektów, kilku respondentów wymieniło Jezioro Bodom, Hotel Cecil, Alcatraz, pomnik strzelaniny w Columbine i dom Romana Polańskiego w Los Angeles, a także miejsca zlokalizowane w Polsce: Muzeum Medycyny Sądowej we Wrocławiu, dawne mieszkanie Bogdana Arnolda w Katowicach oraz dawną kamienicę Rzeźnika z Niebuszewa w Szczecinie.

Tab. 3. Odpowiedzi na pytanie o znane respondentom atrakcje *true crime* (możliwe było wskazanie wielu odpowiedzi)

Odpowiedź	Próba pasjonatów	Próba kontrolna
Muzea Kuby Rozpruwacza w Londynie	42,1%	18,8%
Casa Casuarina (willa Versace) w Miami Beach	38,2%	4,7%
Lokacje San Francisco związane z Zodiakiem	33,6%	10,9%
Lokacje Milwaukee związane z Jeffrey'em Dahmerem	23,9%	1,6%
Dom Lizzie Borden w Fall River	18,5%	3,1%
Dom rodziny Moore w miejscowości Villisca (Villisca Axe Murder House)	12,7%	4,7%
Budynek dawnego oddziału Kreditbanken w Sztokholmie	12,0%	1,6%
Konwent CrimeCon	10,8%	3,1%
Żadne z powyższych	32,0%	67,2%

Źródło: opracowanie własne

Odpowiedzi na kolejne pytania wskazują, zainteresowanie tematyką *true crime* dość rzadko przekłada się na podróże turystyczne. Jakikolwiek atrakcje *true crime* odwiedziło zaledwie 8,5% pasjonatów tematyki (Tab. 4). Zapytani w otwartym pytaniu o odwiedzone obiekty respondenci wskazywali zarówno lokalizacje zagraniczne (miejsca związane z Kubą Rozpruwaczem w Londynie, z Zodiakiem w San Francisco, dom Romana Polańskiego, willa Versace, farma w Waco, dom Amandy Knox w Perugii i kafejkę internetową w Berlinie, w której aresztowano Lukę Magnottę), jak i polskie (miejsce zaginięcia Ilony Wiczorek w Gdańsku, , miejsca związane z Karolem Kotem w Krakowie, dom Leszka Pękalskiego w Osiekach i miejsca związane z Joachimem Knychalą na Śląsku). Tylko w indywidualnych przypadkach tematyka *true crime* była głównymi motywami podróży turystycznych. Jednak niemal co trzeci pasjonat, oraz co ósma osoba nie interesująca się tematyką, wyraziła chęć odwiedzenia atrakcji *true crime* w przyszłości. Zapytani o uszczegółowienie odpowiedzi mieli jednak zwykle problem ze wskazaniem konkretnych miejsc, do których udaliby się w pierwszej kolejności.

Tab. 4. Odpowiedzi na pytania o doświadczenia i preferencje turystyczne w zakresie turystyki *true crime*

Pytanie	Próba pasjonatów	Próba kontrolna
Kiedykolwiek odwiedzili jakieś atrakcje <i>true crime</i>	8,5%	1,6%
<i>True crime</i> kiedykolwiek było głównym motywem podróży	1,9%	1,6%
Chcieliby odwiedzić jakieś atrakcje <i>true crime</i>	30,5%	12,5%

Źródło: opracowanie własne

Etyka turystyki *true crime*

Z turystyką *true crime* podobnie jak z *true crime* jako gatunkiem twórczości, a także z innymi formami mrocznej turystyki, wiąże się szereg problemów natury etycznej. Dotyczą one zarabiania na ludzkiej tragedii, sposobu przedstawiania sprawców, ofiar i organów ścigania, czy celów instytucji prezentujących ten temat. Sama istota gatunku *true crime* jako rozrywki bazującej na historiach związanych z łamaniem prawa i ludzkim cierpieniem jest wątpliwa etycznie, a według Wrighta [2020] są pewne aspekty gatunku, które nigdy nie dorównają uniwersalnym standardom etycznym.

Jednym z największych dylematów moralnych z którym mierzy się również tanatoturystyka jest zarabianie na ludzkim cierpieniu. Niektóre muzea i inne obiekty tego typu mają na celu edukowanie ludzi i przybliżanie historii najnowszej, czasami również nadają głos ofiarom, których życie zostało zakłócone lub przerwane. Inne obiekty natomiast nastawione są na rozrywkę i sensację. Trudno się nie zgodzić z J. Gorączko [2016], która zaznacza, że instytucje takie jak muzea muszą również zarabiać na swoje utrzymanie, co wymusza opłaty za wstęp i płacenie za możliwość oglądania dowodów ludzkiej śmierci i cierpienia. Kiedy jednak opłata ta jest przeznaczona na wspieranie obiektów, które szerzą edukację i świadomość w tym temacie, jest to o wiele bardziej przejrzyste i jednoznaczne etycznie niż przekazywanie opłaty instytucjom ukierunkowanym na rozrywkę.

Innym problemem związanym z turystyką *true crime* jest pytanie na ile obiekty służą nagłaśnianiu i rozślawianiu zbrodniarzy. Część z np. seryjnych zabójców śledzi informacje na swój temat i czerpie satysfakcję z uwagi jaką poświęcają im media i policja. W niektórych przypadkach, np. Luki Magnoty, chęć zdobycia sławy przez sprawcę była głównym czynnikiem popełnienia morderstwa. M. Hewitt [2016] opisując sprawę Zodiaka twierdzi z kolei, że jego przedmiot badań jest przykładem stworzenia

przez mordercę swojej „marki”, w której produktem jest morderstwo. Wysyłanie listów i szyfrów do gazet w San Francisco można przyrównać do tworzenia kampanii reklamowej, a charakterystyczny znak celownika, którym Zodiak się podpisywał i który stał się jego znakiem rozpoznawczym – do znaku towarowego. W związku z tym można by zastanowić się, czy tworzenie produktów turystycznych wykorzystujących motyw działalności seryjnych morderców nie zachęci ich ewentualnych naśladowców. Trzeba jednak pamiętać, że wiele zdarzeń z udziałem seryjnych morderców czy innych przestępców jest częścią historii najnowszej i nie można ich wymazać ze świadomości społecznej. Z tych powodów ważnym jest aby przy tworzeniu obiektów takich jak muzea *true crime* unikać romantyzowania czy gloryfikowania sprawców morderstw oraz poświęcać uwagę ofiarom i ich rodzinom.

Przy tworzeniu atrakcji *true crime* łatwo zapomnieć, że podstawą do ich stworzenia jest śmierć i cierpienie ofiar przestępstw. Oceniając etykę prowadzenia takich obiektów i tworzenia tego typu atrakcji turystycznych, należy zastanowić się czy praktyka ta może mieć negatywne skutki dla żyjących osób, które zostały poszkodowane lub w jakiś sposób dotknięte poprzez dokonane przestępstwo. Ważna jest data dokonania przestępstwa, ponieważ im bardziej odległe w czasie jest dane wydarzenie, tym mniejsza jest szansa urażenia żyjących osób wykorzystaniem jego pamięci. Dlatego obiekty, które zajmują się wydarzeniami z XIX i początku XX wieku mogą pozwolić sobie na bardziej rozrywkową formę przekazu niż te, które skupiają się na wydarzeniach współczesnych. Dobrym przykładem obrazującym ten problem jest wycieczka organizowana w Milwaukee pod nazwą Cream City Canibal Tour, podczas której turyści podążają śladami seryjnego mordercy Jeffrey'a Dahmera, który między rokiem 1978 a 1991 zabił przynajmniej 17 mężczyzn i chłopców. Wycieczka kładzie akcent na krwawe szczegóły morderstw i jest przeznaczona tylko dla osób dorosłych. Jej sprzedaż rozpoczęła się w 2012 roku i spotkała się z protestami rodzin siedmiu ofiar zamordowanych przez Dahmera. Nie tylko sama trasa jest kontrowersyjna, ale i sprzedawane przy tej okazji pamiątki takie jak koszulki z więziennym zdjęciem mordercy, jego nazwiskiem i liczbą 17 [www.milwaukeeemag.com/... 12.12.2021]. Problem ten został nagłośniony przez odcinek serialu dokumentalnego Davida Ferriera *Dark Tourist* oraz w filmie Johna Borowskiego *Serial Killer Culture*.

Problemem, który łączy się z poprzednim, jednak odnosi się bezpośrednio do turystów jest idea samej rozrywki opartej na ludzkim cierpieniu. Według badaczy turyści jako jednostki społeczeństwa post-industrialnego posiadają potrzebę szukania

autentyczności i zmanifestowania swojej odrębności, czego skutkiem jest kolekcjonowanie przez nich wspomnień i przeżyć. Prowadzi to do poszukiwania przez podróżnych coraz to nowszych i intensywniejszych bodźców i potrzeby intensyfikacji przeżyć. Zachowania prowadzą do powstania form turystyki, które M. Dolińska i in. [2019] określają mianem turystyki kontrowersyjnego doświadczenia (z przeprowadzonego przez nich badania wynika jednak, że jedynymi formami takiej kontrowersyjnej turystyki, co do negatywnej oceny których panuje społeczna zgoda są seksturystyka oraz turystyka narkotykowa).

Instytucje zajmujące się *true crime* mogą pomóc w edukacji i szerzeniu świadomości na temat niektórych zjawisk społecznych. Mogą też w zależności od sposobu zarządzania czy lokalizacji być przykładem negatywnego zjawiska związanego ogólnie z konceptem muzealnictwa, jakim jest stronnicze prezentowanie historii czy tworzenie wokół niej błędnej narracji. Problem ten ilustruje przypadek Muzeum Więziennego w Teksasie. Muzeum miało tendencję do idealizacji historii więzienia jako placówki, która dążyła do polepszania warunków bytu więźniów oraz podążała za ideą poszanowania praw człowieka i odchodziła od przestarzałych metod karania więźniów w miarę postępu społeczeństwa. Pokazywało jednak historię z punktu widzenia strażników i pracowników więzienia, a nie samych więźniów, których do głosu dopuszczono dopiero kiedy zmienił się zarząd muzeum [www.texasobserver.org/... 13.12.2021].

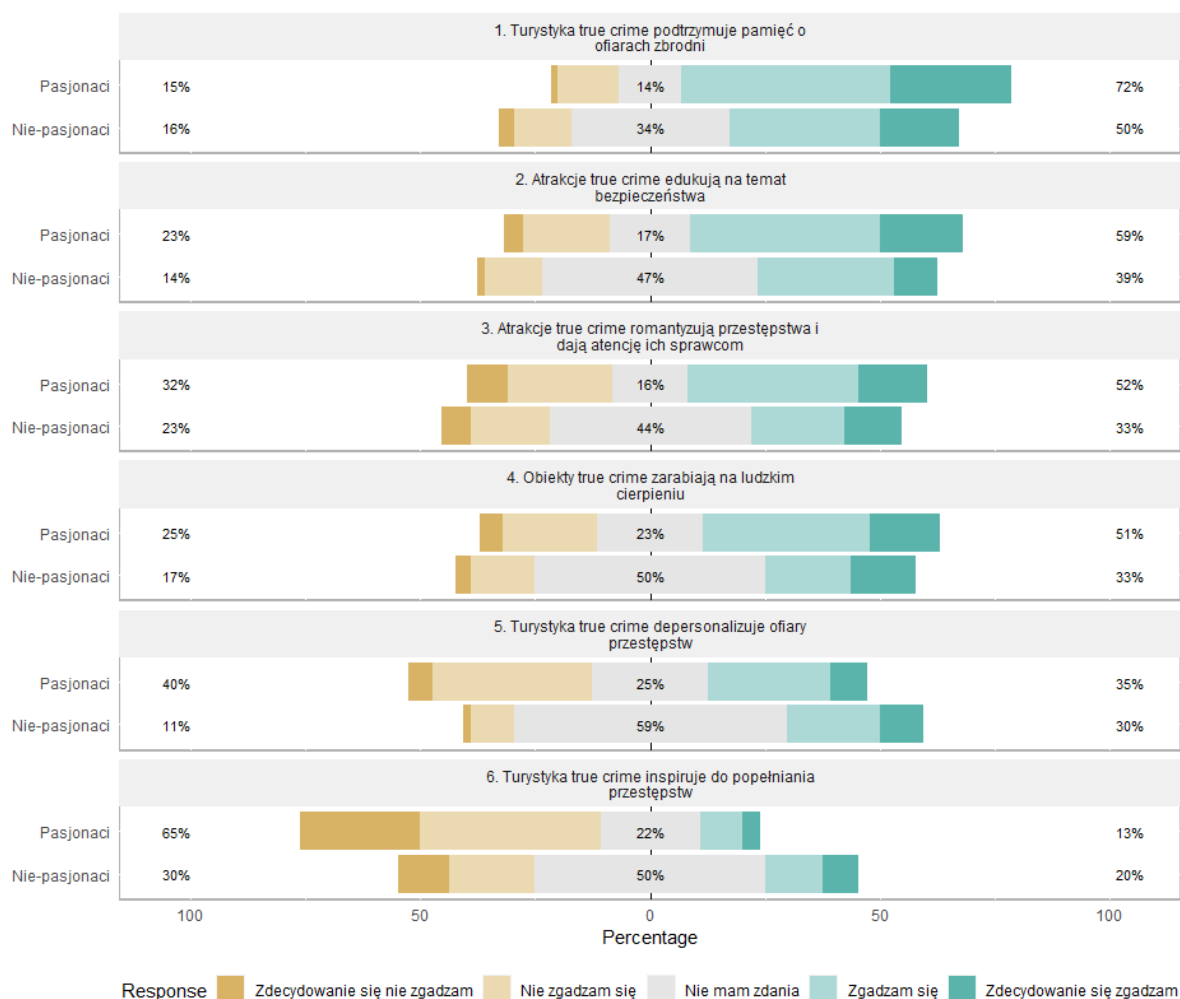
Chociaż turystyka *true crime* i sposoby jej uprawiania mogą być niejednoznaczne etycznie to należy pamiętać, że może ona przynieść również korzyści. Tak jak wspomniano wyżej odpowiednio przygotowane atrakcje mogą uświadamiać i edukować poprzez wchodzenie w dyskusję z odwiedzającymi na temat stanu społeczeństwa. Sprawy kryminalne można wykorzystać np. do szerzenia świadomości na temat chorób psychicznych i zaburzeń, klasizmu, równouprawnienia mniejszości seksualnych, uprzedzeń rasowych, przemocy domowej, działania mediów czy systemu sprawiedliwości i kar. Jest również możliwe aby wykorzystać je jako „historie ku przestrodze” i edukować ludzi na temat bezpieczeństwa i przestępczości. Muzea i inne obiekty prezentujące tą tematykę mogą nawet dać głos rodzinom i przyjaciółom ofiar dawnych zabójstw i morderstw, którzy zostali zignorowani przez służby śledcze czy media lub niewłaściwie reprezentowani, kiedy sprawa była wciąż świeża.

Podsumowując powyższe rozważania można wyciągnąć wniosek, że etyka uprawiania turystyki *true crime* sprowadza się do intencji turystów oraz organizatorów

turystyki, jak i formy przedstawiania faktów. Chociaż nie można jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie czy taki rodzaj turystyki jest etyczny, to można stwierdzić, że wyznacznikiem pewnego indywidualnego dla turystyki *true crime* poziomu etyki jest produkt, który nie wyrządza krzywdy i nie dotyka w negatywny sposób realnych, żyjących osób.

Jednym z celów przeprowadzonego na potrzeby pracy badania ankietowego (sposób doboru próby i jej strukturę opisano w poprzedniej sekcji artykułu) było zbadanie oceny etycznej turystyki *true crime* w społecznym odbiorze, oraz możliwych różnic w postrzeganiu tej formy turystyki przez osoby zainteresowane tematyką *true crime* i osoby, które nie są zaznajomione z tym tematem. W tym celu w ankiecie zadano sześć pytań w formie twierdzeń oceniających tę formę turystyki pod względem różnych aspektów etycznych, a respondenci mieli wskazać zgodę z tymi twierdzeniami korzystające z dyferencjału semantycznego. Pytania zadano już po pytaniu o zainteresowanie tematyką, prezentacji definicji zjawiska według badaczy, oraz pytaniu zamkniętym zawierającym przykłady atrakcji *true crime*, wobec czego uznano, że nawet osoby przed przystąpieniem do ankiety nie zaznajomione z tym pojęciem i tematyką są w stanie świadomie odpowiedzieć na pytanie.

Odpowiedzi na pytanie zaprezentowano na ryc. 4., przy czym pierwsze dwa twierdzenia wskazują na pozytywne, a kolejne o na negatywne aspekty turystyki *true crime*. W obu próbach badawczych panuje względna zgoda, że ta forma turystyki może pomóc w podtrzymywaniu pamięci o ofiarach zbrodni oraz edukacji na rzecz bezpieczeństwa. Nieco bardziej zróżnicowane były oceny negatywnych skutków tej formy rozrywki: nieznaczna większość badanych potwierdziła, że turystyka *true crime* przyczynia się do romantyzowania i rozsławienia zbrodniarzy, a obiekty turystyczne zarabiają na ludzkim cierpieniu. Z kolei w przypadku pytania o to, czy turystyka *true crime* depersonalizuje ofiary przestępstw, panował niemal równy rozkład odpowiedzi pozytywnych i negatywnych.

Ryc. 4. Ocena etyczna turystyki *true crime* przez respondentów

Źródło: opracowanie własne

Wśród respondentów z próby kontrolnej zdarzało się znacznie więcej odpowiedzi „nie mam zdania” niż wśród pasjonatów, co jest zrozumiałe zważywszy na różnice w znajomości twórczości *true crime* i związanych z nią atrakcji turystycznych. Znaczące różnice między dwoma próbami pojawiały się też w odpowiedzi na ostatnie przedstawione na ryc. 4 pytanie. Pogląd, że turystyka *true crime* inspirowa do popełniania przestępstw był odrzucany przez większość pasjonatów, podczas gdy grupa kontrolna miała co do tego zróżnicowane opinie, co może być w pewnym stopniu skutkiem niewielkiej znajomości dokumentalnego charakteru twórczości *true crime*.

Zakończenie

Artykuł powstał jako odpowiedź na rosnące zainteresowanie tematyką *true crime* oraz rodzący się ruch turystyczny motywowany zainteresowaniem tym gatunkiem

twórczości. Praca miała odpowiedzieć na cztery pytania. Pierwszym pytaniem było to czy można wyodrębnić turystykę *true crime* jako podtyp tanatoturystyki. Po przeglądzie literatury na temat zjawiska *true crime* jako elementu kultury oraz różnych form „mrocznej” turystyki udało się dojść do wniosku, że przedmioty zainteresowania tanatoturystyki oraz *true crime* częściowo się pokrywają, jednak każde z nich stanowi szersze pojęcie, którego zakres tematyczny nie da się zmieścić w tym drugim. Turystyka *true crime* nie powinna być więc traktowana wyłącznie jako podtyp tanatoturystyki. Nie sposób jednak również uzasadnić traktowania jej jako całkowicie samodzielnej odmiany turystyki. Nawet wśród pasjonatów *true crime* odwiedzanie miejsc związanych z prawdziwymi zbrodniami rzadko jest głównym motywem wyjazdów turystycznych. Motywy podróży do obiektów *true crime* są zwykle zróżnicowane i typowe również dla innych form turystyki kulturowej – związane z edukacją i rozrywką [Smith i Virág Tevely, 2023]. Dlatego uznajemy turystykę *true crime* jako pewien zauważalny, choć mało precyzyjnie wydzielony nurt w turystyce kulturowej.

Drugie pytanie o przykłady walorów, atrakcji i produktów turystycznych turystyczne związanych z tematyką *true crime* było inspiracją do opisu szeregu różnych rodzajów atrakcji, w tym muzeów, miejsc zbrodni i miejsc pamięci, a także wycieczek i wydarzeń. Zwraca uwagę przewaga wśród opisanych miejsc tych zlokalizowanych w USA, co wynika zapewne ze światowej popularności twórczości *true crime* właśnie z tego kraju, m.in. za sprawą rozpowszechnienia platform streamingu filmów, seriali i podcastów. Jednak szereg miejsc tego typu znajduje się też w Polsce, a odpowiedzi respondentów wskazały na kolejne miejsca, które są lub mogą stać się punktami zainteresowania turystów *true crime* w naszym kraju.

W trzeciej części artykułu przedstawiono doświadczenia i zainteresowanie turystyką *true crime* przez osoby zaznajomione i niezaznajomione z tą tematyką. Wykazano, że wśród osób zainteresowanych tematyką *true crime* (czytających książki, oglądających seriale i filmy bądź słuchających podcastów) dominują młode wykształcone kobiety z dużych miast. Zdecydowana większość respondentów nie miała żadnych doświadczeń turystycznych związanych z odwiedzaniem miejsc lub atrakcji związanych z tą tematyką. Niemniej znaczna część pasjonatów chciałaby takie miejsca odwiedzić. Chęć odwiedzenia atrakcji związanych z *true crime* dotyczy też znacznej części członków próby kontrolnej, niezaznajomionych z tematyką *true crime*. Wyniki oznaczają, że istnieje potencjał rozwoju tej formy turystyki przede wszystkim, choć nie tylko, w grupie osób aktywnie zainteresowanych tą tematyką.

Ostatnie pytanie, na które miała odpowiedzieć praca dotyczy etycznej oceny turystyki koncentrującej się na prawdziwych przestępstwach. Trudność w znalezieniu jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie polega na tym, że sama idea pojęcia wydaje się oparta na nieetycznych założeniach takich jak zarabianie na fakcie ludzkiej śmierci czy rozrywce bazującej na ludzkim cierpieniu, dlatego musi zostać wypracowany wyjątkowy standard moralny i etyczny unikalny dla *true crime*. Badania ankietowe wykazały, że choć ta forma turystyki jest ambiwalentnie oceniana zarówno przez osoby nią zainteresowane, jak i postronnych obserwatorów. W wyniku analizy literatury i przykładów atrakcji *true crime* udało się znaleźć uniwersalny wyznacznik etyki w turystyce *true crime*. Tym wyznacznikiem jest dbanie o interes osób poszkodowanych w wyniku przestępstwa, które jest przedmiotem zainteresowania turystów oraz dostawców usług turystycznych, a także działania, które nie będą szkodliwe dla bliskich ofiar tego przestępstwa.

Podsumowując praca dostarcza odpowiedzi na wszystkie cztery zadane w niej pytania badawcze. Turystyka *true crime* jest jedną z form turystyki specjalnych zainteresowań, którego popularność będzie rosła w przyszłości. Stanowi to wyzwanie zarządcze, marketingowe i etyczne dla organizatorów atrakcji i zarządców obszarów turystycznych.

Bibliografia

- Babyak J., 2001, *Breaking the Rock: The Great Escape from Alcatraz*, Ariel Vamp Press, Oakland
- Barton, A., Brown, A., 2012, *Dark Tourism and the Modern Prison*, "Prison Service Journal", nr 199, s. 44–49
- Dolińska M., Dąbrowski L. S., Grzelak-Kostulska E., 2019, *Controversial experience tourism in the eyes of generation Y representatives*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 1 (45), s. 29–38
- Foley M., Lennon J. J., 1996, *JFK and dark tourism: A fascination with assassination*, "International Journal of Heritage Studies", nr 2 (4), s. 198–211
- Frew, E. A., 2012, *Interpretation of a sensitive heritage site: the Port Arthur Memorial Garden, Tasmania*, "International Journal of Heritage Studies", nr 18 (1), s. 33–48
- Gibson, D. C., 2006, *The Relationship Between Serial Murder and the American Tourism Industry*, "Journal of Travel & Tourism Marketing", nr 20 (1), s. 45–60
- Gorączko J., 2016, *Tanatoturystyka – naturalne zjawisko w podróżnictwie czy kontrowersyjny trend światowej turystyki kulturowej?*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, nr 2 (18), s. 159–173
- Hajduk-Nijkowska J., 2018, *W pogoni za sensacją. Kulturowy wymiar mrocznej turystyki (dark tourism)*, „Turystyka kulturowa”, nr 3, s. 42–57
- Hewitt M., 2016, *Hunted: The Zodiac Murders*, Genius Book Publishing, Milwaukee

- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2010, *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, PWE, Warszawa
- Kim, S., Butler, G., 2015, *Local community perspectives towards dark tourism development: The case of Snowtown, South Australia*, "Journal of Tourism and Cultural Change", nr 13 (1), s. 78–89
- Kruczek, Z., 2018, *Obiekty, miejsca i wydarzenia związane z prawem jako atrakcje turystyczne*, [w:] P. Cybula (red.), *Prawne aspekty podróży i turystyki – historia i współczesność: prace poświęcone pamięci profesora Janusza Sondla*, Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 295–313
- Light, D., 2017, *Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism*, "Tourism Management", nr 61, s. 275–301
- MacLean Smith R., 2019, *Niewyjaśnione. Prawdziwe historie, których nigdy nie udało się wyjaśnić*, Znak, Kraków
- Panasiuk A., 2018, *Kontrowersyjne obszary rynku turystycznego*, „Ekonomiczne Problemy Turystyki”, nr 2 (42), s. 37–47
- Polman L., 2018, *Laleczki skazańców. Życie z karą śmierci*, Wydawnictwo Czarne, Sękowa
- Pudelko A., 2015, *Zbrodnia w mieście – turystyka literacka śladami powieści kryminalnych*, „Turystyka Kulturowa”, nr 10, s. 38 – 57
- Robertson C., 2018, *The trial of Lizzy Borden*, Simon & Schuster, Nowy Jork
- Seaton A. V., 1996, *Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism*, "International Journal of Heritage Studies", nr 2 (4), s. 234–244
- Smith, M. K., Virág Tevely, T., 2023, *Blurring the boundaries between fact and fiction: serial killers in the context of dark tourism*. "Tourism and Heritage Journal", nr 4, s. 53–75
- Stasiak A., 2009, *Turystyka literacka i filmowa*, [w:] K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wydawnictwo AWF, Poznań, s. 223–265
- Stasiak A., 2015, *Turystyka kontrowersyjna jako emanacja gospodarki doświadczeń*, [w:] G. Godlewski, M. Zalech (red.), *Turystyka kontrowersyjna na współczesnym rynku podróży – formy, uwarunkowania, skutki*, AWF Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Filia w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska, s. 53–69
- Tanaś S., 2013, *Tanatoturystyka. Od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź
- Thurston, H., 2021, *Feeding the Fascination: Crime-Related Tourism and the True Crime Museum*, [w:] M. Mellins, S. Moore (red.), *Critiquing Violent Crime in the Media*, Springer, Cham, s. 307–336
- Walby, K., Piché, J., 2011, *The polysemy of punishment memorialization: Dark tourism and Ontario's penal history museums*, "Punishment & Society", nr 13 (4), s. 451–472
- Wright H., 2020, *Ethics and True Crime: Setting a Standard for the Genre*, Book Publishing Final Research Paper, Portland State University, https://pdxscholar.library.pdx.edu/eng_bookpubpaper/51 [08.09.2022]

Źródła internetowe

- celadonbooks.com/what-is-true-crime [16.12.2021]
- co.chalkbeat.org/2019/7/24/21108512/columbine-high-school-widely-synonymous-with-tragedy-will-not-be-rebuilt-or-renamed [02.06.2022]
- darkstories.com.au [12.12.2021]
- krakowzwiedzanie.pl/krakow-kryminalny [21.03.2022]
- lizzie-borden.com [14.12.2021]

- magazyn.wp.pl/informacje/artykul/to-miejsce-przyciaga-przestepcow-slychac-tu-krzyki-mordercow [12.12.2021]
- patch.com/tennessee/nashville/alcatraz-east-officially-opens-business-december-16-2016 [16.12.2021]
- strawberrytours.com/london/tours/free-jack-the-ripper-tour 18.12.2021
- www.cpr.org/2019/04/17/people-traveling-to-columbine-high-school-to-feel-it-touch-it-see-it-have-been-a-problem-for-years [02.06.2022]
- www.crimecon.com [04.04.2022]
- www.crimemuseum.org [12.12.2021]
- www.documentarytelevision.com/monthly-news-roundup/crime-pays-documentary-sub-genres-that-are-most-in-demand-by-viewers-research-findings-from-parrot-analytics-chart [07.09.2022]
- www.edukacjaprawnicza.pl/sprawa-gorgonowej [26.03.2022]
- www.jack-the-ripper-tour.com [08.09.2022]
- www.london-walking-tours.co.uk/jack_the_ripper_walk.htm [18.12.2021]
- www.milwaukeeimag.com/really-ok-jeffrey-dahmer-tour-milwaukee [12.12.2021]
- www.nbcbayarea.com/news/local/organizers-cancel-50th-anniversary-zodiac-killer-tour-due-to-repeated-threats/200973 [28.03.2018]
- www.nps.gov/alca [08.09.2022]
- www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/true-crime [07.09.2022]
- www.portalkryminalny.pl/content/view/105/71 [16.12.2021]
- www.prindleinstitute.org/2021/04/the-ethics-of-dark-tourism [08.09.2022]
- www.texasobserver.org/the-draw-of-death-row-texas-prison-museum [13.12.2021]
- www.tripadvisor.com [18.12.2021]
- www.txprisonmuseum.org [13.12.2021]
- www.villisca Iowa.com [13.12.2021]
- zbigur.org/2018/10/21/1973-dramat-przy-norrmlalmstorg-syndrom-sztokholmski [13.12.2021]

True crime as a form of tourism

Abstract

True crime is a genre of non-fiction culture that tells the stories of true crimes. Its growing popularity induces the emergence of tourist traffic directed to museums dedicated to crime and forensic science, as well as places where crimes were committed or commemorated. There is a growing offer of themed tours and events related to true crimes. The article reviews the literature positioning true crime tourism among the forms of tourism. It finds that this true crime tourism can partly be classified as thanatourism. Consequently, several examples of true crime attractions and tourist products are presented. Based on a survey, the prospects for the development of this form of tourism are assessed. There is an interest in traveling to visit true crime-related places among enthusiasts of the subject, although so far it rarely translates into actual travel. The last part of the article discusses the ethical controversies related to the use of real crimes as tourist attractions, using the literature and survey results.

Keywords

true crime tourism, thanatourism, dark tourism